

ISSN 1818-8575

4/2010

ВІСНИК БДПУ

Серія 3

ФІЗИКА

МАТЕМАТИКА

ІНФОРМАТИКА

БІОЛОГІЯ

ГЕОГРАФІЯ

МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ

МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ ФІЗИКІ

УДК 53(07)

*В.А. Бондар, кандыдат фізіка-матэматычных навук,
прафесар кафедры агульнай і тэарэтычнай фізікі БДПУ*

НЕКАТОРЫЯ МЕТАДЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ РАШЭННЯ НЕПАСТАЎЛЕННЫХ ФІЗІЧНЫХ ЗАДАЧ

У адпаведнасці з адукацыйным стандартам, што ўстанаўлівае прызначэнне, структуру і змест спецыяльнасці «Фізіка» з дадатковымі спецыяльнасцямі, будучы настаўнік фізікі павінен умець прымяняць тэарэтычныя веды для рашэння фізічных задач, рашаць задачы павышанай цяжкасці, самастойна складаць задачы, мадэліраваць фізічныя працэсы і з'явы. Будучы спецыяліст павінен валодаць сістэмай ведаў аб структуры, асноўных этапах і метадах рашэння фізічных задач. Акрамя таго, неабходна адзначыць, што адным з асноўных прынцыпаў пабудовы вучэбнай праграмы для агульнаадукацыйных устаноў па фізіцы з'яўляецца дзейнасць падыход, які заключаецца ў неабходнасці фарміравання ўменняў выбіраць мадэлі пры апісанні фізічных сістэм, ўстанаўліваць межы выкарыстання выбранай мадэлі, планіраваць эксперымент, аналізаваць і ацэньваць яго вынікі. Усё гэта патрабуе ад выкладчыкаў курсаў агульнай і тэарэтычнай фізікі значную ўвагу надаваць на практычных занятках рашэнню задач, аналізу іх умоў і адказаў, фарміраваць адпаведныя ўменні і навыкі ў студэнтаў. Немалаважнае значэнне мае і ўменне вызначаць від фізічных задач, без чаго нельга вызначыць правільны метады іх рашэння.

Звычайна класіфікацыю розных аб'ектаў праводзяць па іх істотных прызнаках. Вядомы два спосабы знаходжання невядомых велічынь якой-небудзь фізічнай з'явы: эксперыментальны і тэарэтычны. У адпаведнасці з гэтым фізічныя задачы падзяляюць на эксперыментальныя і тэарэтычныя [1].

Інтэрэс прадстаўляе класіфікацыя тэарэтычных задач на пастаўленыя і непастаўленыя. У пастаўленай задачы не толькі забя-

печана паўната велічынь і іх значэнняў, неабходных для яе рашэння, але і праведзены працэс ідэалізацыі (прыклад 1) [2].

Прыклад 1. Поўны светлавы патока, які выпраменьвае кропкавая крыніца святла, размешчаная на вышыні 2 м над цэнтрам асветленай пляцоўкі, роўны 500 лм. Вызначыць асветленасць пляцоўкі на адлегласці 2 м ад яе цэнтра.

У прыведзенай задачы сказана, што крыніца святла з'яўляецца кропкавай (ідэальная мадэль), што дае права выкарыстаць адпаведную заканамернасць, якая ўстанаўлівае сувязь паміж сілай святла і светлавым патокам.

У непастаўленай задачы не забяспечана сукупнасць неабходных дадзеных (за выключэннем таблічных велічынь), неабходных для яе рашэння, не праведзена яе ідэалізацыя, часта і тое і другое разам узятае. Непастаўленая задача адрозніваецца ад пастаўленай перш за ўсё тым, што яна не ідэалізаваная, і, па-другое, тым, што рашэнне яе не адназначнае. Такую задачу можна разбіць на шэраг пастаўленых. Таму першым этапам, прычым найбольш важным і цяжкім у рашэнні непастаўленай задачы, з'яўляецца пастаўка самой задачы, у выніку якой неабходна ўвесці дадатковыя ўмовы, высветліць, чым можна грэбаваць, правесці пэўныя скарачэнні і г. д. Фактычна на гэтым этапе і праводзіцца працэс ідэалізацыі. Неабходна адзначыць, што не існуе пэўнага агульнага метады ідэалізацыі, гэта працэс творчы і ў кожным канкрэтным выпадку патрабуе свайго падыходу.

Калі непастаўленая задача ў выніку ідэалізацыі разбіваецца на некалькі простых пастаўленых задач, то пасля іх рашэння

необходна зняць некаторыя абмежаванні, што рабіліся ў працэсе ідэалізацыі, зрабіць адпаведныя абагульненні і вывады адносна рашэння непастаўленай задачы.

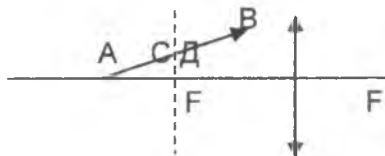
Неабходна адзначыць, што працэс ідэалізацыі прадугледжвае выбар фізічнай сістэмы, яе аналіз, высвятленне стану, у якім знаходзіцца сістэма і толькі пасля гэтага можна зрабіць вывад аб адпаведнай фізічнай мадэлі.

Немалаважным з'яўляецца і высвятленне тых фізічных з'яў, якія могуць адбывацца ў дадзенай фізічнай сістэме пры тых ці іншых умовах. Названыя вышэй этапы не з'яўляюцца абмежаванымі, можа мець месца ўзаемная іх сувязь і ўзаемапрапінкненне аднаго ў другі.

Непастаўленыя задачы даволі разнастайныя і вызначыць адназначна алгарытм іх рашэння практычна немагчыма, але кожны раз неабходны этап пастаноўкі, а значыць, і ідэалізацыя задачы.

Прыкладам непастаўленых фізічных задач па опыцы, што патрабуюць розных падыходаў пры іх ідэалізацыі, могуць быць ніжэй прыведзеныя.

Прыклад 2. Пабудова відарыс прадмета АВ, становішча якога адносна збіральной лінзы паказана на рысунку 1 [3].

Рысунак 1

Дадзеную задачу можна лічыць у пэўным сэнсе непастаўленай. Калі правесці праз прярэдні галоўны фокус збіральной лінзы факальную плоскасць, то відаць, што частка прадмета размешчана за факальнай плоскасцю і будзе атрымлівацца сапраўдны відарыс, а другая частка таго ж прадмета знаходзіцца перад факальнай плоскасцю, яе відарыс будзе ўяўны. Каб ідэалізаваць задачу і адназначна яе рашыць, неабходна дадаткова разгледзець два пункты С і Д. Толькі пры гэтым мы зможам пабудоваць відарысы частак прадмета АС і ДВ.

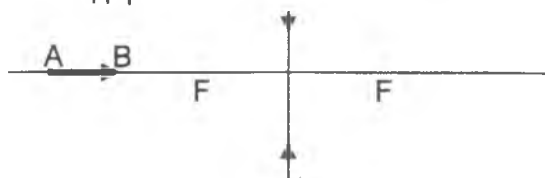
Прыклад 3. Выпраменьваючы пункт, размешчаны на адлегласці $d = 0,75$ м ад увагнутага люстра і на адлегласці $l = 0,05$ м ад галоўнай аптычнай восі люстра. Відарыс выпраменьваючага пункта знаходзіцца на адлегласці $L = 0,2$ м ад восі. Вызначыць радыус увагнутага люстра.

Пры рашэнні дадзенай задачы этап ідэалізацыі будзе заключацца ў тым, што неаб-

ходна разгледзець два выпадкі, калі відарыс сапраўдны і калі ўяўны.

Гэта азначае, што фактычна задача разбіваецца на дзве прасцейшыя.

Прыклад 4. Уздоўж галоўнай аптычнай восі тонкай рассеивальной лінзы з аптычнай сілай $D = -1$ дптр, размешчаны прадмет даўжынёй $l = 2$ см на адлегласці $d = 12$ см ад лінзы (рысунак 2). Вызначыць даўжыню атрыманага відарыса.

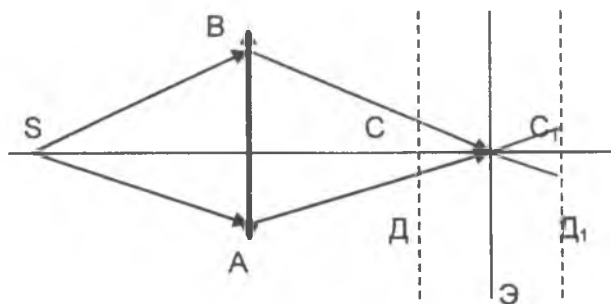
Рысунак 2

Каб рашаць дадзеную задачу, неабходна вызначыцца, што будзем разумець пад адлегласцю да лінзы, паколькі прадмет падоўжаны. Акрамя таго, задачу можна рашаць двума спосабамі: 1) за даўжыню відарыса прыняць рознасць адлегласцей ад лінзы да кожнага з канцоў відарыса $l = f_A - f_B$; 2) вызначыць каэфіцыент павелічэння і праз яго вызначыць даўжыню атрыманага відарыса $l' = kl$.

Пасля праведзеных разлікаў параўнаць атрыманыя вынікі, прааналізаваць, ці правільна былі зроблены дапушчэнні ў пачатку ідэалізацыі задачы.

Даволі часта пры ідэалізацыі задачы патрабуецца зрабіць дадатковыя ўдакладненні, каб рашэнне задачы было поўным і адпавядала ўсім магчымым выпадкам (прыклад 5).

Прыклад 5. Кропкавая крыніца святла S знаходзіцца на галоўнай аптычнай восі лінзы на адлегласці $d = 25$ см ад яе (рысунак 3). Фокусная адлегласць лінзы $F = 10$ см, яе дыяметр $a = 5$ см. Па другі бок лінзы размешчаны экран так, што на ім атрымліваецца рэзкі відарыс крыніцы. Затым экран перамяшчаюць уздоўж галоўнай аптычнай восі і на экране ўтвараецца светлы кружок дыяметра $b = 1,5$ см. Вызначыць новае становішча экрана.

Рысунак 3

Пры аналізе ўмовы задачы неабходна заўважыць, што на экране ўтворацца светлы кружок адпаведнага памеру пры двух становішчах экрана ($CД = C_1Д_1$), таму патрабуецца ўдакладненне, што экран можа перамяшчацца да лінзы і ад лінзы.

Можна прывесці шмат падобных прыкладаў, але трэба мець на ўвазе неабходнасць такіх дапаўненняў, удакладненняў, якія прыводзяць да ідэалізацыі задачы, звяртаць увагу студэнтаў на гэта і тым самым фарміраваць у іх уменні рабіць самастойна адпаведныя пераўтварэнні.

Неабходна адзначыць, што і самі студэнты зацікаўлены ў набыцці такіх навыкаў. Як паказаў аналіз вынікаў анкеціравання студэнтаў фізічнага факультэта, 28,6 % студэнтаў першага курса і 30,8 % студэнтаў трэцяга курса лічаць, што адным з асноўных фактараў, якія пабуджаюць да актыўнай вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, з'яўляецца рашэнне творчых задач праблемнага характару.

Асабісты вопыт працы са студэнтамі, шматлікі аналіз розных прыкладаў паказвае, што агульны падыход да рашэння любой задачы з курса агульнай фізікі ў асноўным зводзіцца да ўмення праводзіць аналіз адвольнай фізічнай з'явы ці сукупнасці такіх з'яў. Менавіта такі аналіз дае магчымасць ажыццявіць пастаноўку задачы і тым самым знайсці падыход да рашэння непастаўленай задачы.

ЛІТАРАТУРА

1. Беликов, Б.С. Решение задач по физике. Общие методы: учеб. пособие для студентов вузов / Б.С. Беликов. – М.: Высш. шк., 1986. – 256 с.
2. Бондар, В.А. Оптыка: Рашэнне задач: дапаможнік / В.А. Бондар. – Мінск: БДПУ, 2009. – 82 с.
3. Бондар, В.А. Задачи на пабудову. Оптыка: дапаможнік / В.А. Бондар. – Мінск: БДПУ, 2007. – 50 с.

SUMMARY

The article examines some approaches to the problem of idealization, which are necessary to solve non-presented physical problems.

Поступила в редакцию 14.10.2010 г.